

A GENTLEMAN ALKONYA¹

HAROLD J. LASKI

1.

Az angolok szeretnek azzal dicsekedni, hogy a gentleman sajátosan angol életesmény s úgy hiszem e dicsekvés nem alaptalan. Ez az eszmény már csak azért is igen értékes, mert fölöttébb egyszerű. Gentlemannek lenni ugyanis inkább állapot, semmint tevékenység; passzív befogadó magatartás az étellel szemben. Hivatás-szerűen semmi sem érdekli. Lehetnek kedvteléseik, sőt bizonyos különbségeknek is hódolhat, de nem úzhat semmiféle foglalkozást. Az angol gentleman nem törődhet olyan piszkos dolgokkal, mint például a megélhetés. Sőt: legalább nagyszülőikig felmenően ki kell mutatnia, hogy még közeli rokonai közül sem foglalkozott soha senki kereskedelemmel. Kívánatos, hogy ifjúkorában néhány – nem túl sok – iskolát végezzen, lehetőleg Etonban vagy Harrowban. Elengedhetetlen, hogy Oxfordban vagy Cambridge-ben járt légyen az egyetemre. Tudnia kell lovagolni, vadászni és lovat hajtani. Illő, hogy rokonai legyenek a hadseregben és a haditengerészetnél és legalább egy rokonnak kell akadnia a diplomáciai szolgálatban is. Életbevágó, hogy tagja legyen valamely klubnak, fontos, hogy a konzervatív párthoz tartozzék, és kívánatos, hogy nézetei megegyezzenek a Morning Post felfogásával. Ha el bírja viselni a Riviérát télvíz idején s az angol vidéki kastélyokat az őszi hónapokban: ez lelki alkatának igen értékes, bár nem nélkülözhetetlen kelléke.

Nagyjából ez az alap, melyen a gentleman alkata felépül. Vannak azonban bizonyos érzelmi és intellektuális jellemvonásai is, melyeket szintén nem szabad elhanyagolnunk. Legkedvesebb írói Surtees és Kipling. A modern regény erkölcsi romlottságát szívből megveti. Gilbert és Sullivan egészséges, finom muzsikájához jó érzéke van, de Beethoven vagy Mozart géniuszával képtelen mélyebb kapcsolatot találni. Tudja, hogyan kell az operából elkészni, a színházról pedig úgy vélekedik, hogy az ember oda kizárólag szórakozás céljából jár. Párizsi kiruccanásait „a bűn”-nel való kacérkodás bizsergető érzése kíséri, de arra teljesen képtelen, hogy francia vagy német nyelvtudásban eljusson a megérthető beszédig. Minden sporthoz ért valamicskét, mert úgy érzi, hogy itt a titka Anglia nemzeti nagyságának; túlságosan kitűnnie azonban egyikben sem szabad, mert meg van róla győződve, hogy a professzionizmus az igazi sportszellem halála. Semmi körülmények között sem lehet antialkoholista, hacsak nem orvosi parancsra.

De vannak más lényeges jellemvonásai is. Teljesen járatlan a közgazdaságtanban és még kevesebbet tud idegen államok politikai viszonyairól. A bolsevizmus szerinte egyenlő az eredendő bűnnel, Nem szabadgondolkodó ugyan, de nem is túl lelkes hívő, mert ez a vallási türelmetlenség veszélyébe sodorhatná, Teljesen tisztán áll előtte az Angol Világbirodalom történelmi hivatása és tudja, hogy tekintélyünk a Távol-Keleten csak az erős kéz

politikájával tartható fenn. Vendégségben vagy egyáltalán nem beszél, vagy úgy irányítja a társalgást, hogy sejtethő legyen: a legfrissebb pletykákat kellőképpen ismeri, de szakkérdésekben nem kerülhet a veszélyes elmélkedés látszatába. Az amerikaiakat javíthatatlan materialistáknak tartja, de ha amerikai nőt vesz feleségül, ügyel arra, hogy csak olyan gazdag családból nősüljön, melyet London legjobb köreiben is befogadnak. Nem árt, ha ért a kertészkedéshez. Lehet részvénytársasági igazgató is, feltéve, hogy nem túlságon járatos a vállalat üzleti ügyeiben. Az előadás nehezeére esik, az ékesszólás pedig egyenesen lehetetlenség számára. Ösztönszerűen érzi a jó megjelenésben rejlő erkölcsi értéket és jól tudja, hogy a frakkhoz viselt fekete nyakkendő (a főpincéereket nem számítva) olyan alacsony származás jele, ahonnan reménytelen minden társadalmi felemelkedés. És, végül, ha a világban utazgat, megkíméli magát azoktól a kínos lelki elváltozásoktól, melyek a látókör bővülésével szükségképpen együtt szoktak járni.

Vannak az angol gentlemannek olyan kiváló tulajdonságai, melyeket nem hagyhatunk figyelmen kívül. Lelkesen hisz a saját osztályával szemben kötelező szolidaritásban. Parancsolni a legnyájasabb modorban tud. Úgyszólván mindenkivel szemben türelmes, kivéve a hindukat, szocialistákat, szakszervezeti vezetőket és orvvadászokat. Minden körülmények között bátor. Lovagias és tisztelettudó – a saját osztályához tartozó nőkkal szemben. Ritkán dicsekszik ugyan hibáival, erényeinek fitogtatásától viszont egyenesen irtózik. Szabószámlájáról esetleg megfélemlít, de kártyaadósságait mindig pontosan megfizeti. Mélységesen tiszteli a királyi család tagjait (emberi gyöngeségeikről nyilvánosság előtt soha egy szót sem ejtene), a püspököket s azokat a minisztereket, akik a saját pártjához tartoznak. Követeléseiben sohasem feszíti túl a húrt és saját intelligenciáját illetően sokkal szerényebb, semhogy túl hosszú lejárátúnak tartaná nézeteit. Ha sokat zsörtölődik is, mindig kész arra, hogy

saját magát is kinevesse; s nálánál jobban senki sem ért hozzá, hogy veszélyes helyzetekből tüneményesen kivágja magát. Öröme telik a hatalomban és mivel nem ért a pénzszerzéshez ezen úton nehéz megvesztegetni. Mivel klasszikus nevelésben volt része, tud egy kicsit – mint Shakespeare – latinul és valamit konyít a göröghöz is.

Ez az az embertípus, mely, jogászok segítségével, Angliát 1927-ig kormányozta. Felsőbbrendűségével szemben csak a világháború óta merültek fel komolyabb kételyek. Mert az angol történelemben döntő fontosságú az a tény, hogy nálunk az elmúlt két évszázadban nem volt forradalom. Társadalmunk szerkezete nagyjában változatlan maradt úgyszólván a XVIII. század közepe óta; s a nép, melynek veleszületett vonása a tekintély- és hagyománytisztelet, úgyszólván sértetlenül őrizte meg a vagyonnak és rangnak kijáró előjogokat. Az átlag angol ma is csodálattal adózik annak az osztálynak, melynek a megélhetésért nem kell dolgoznia, vezetése alatt biztonságban és megbecsülésben érzi önmagát. Nem bízott Lord Rosebery-ben, míg csak könyveket írt, de rögtön méltónak tartotta a miniszterelnökségre, mihelyt megnyerte a Derbyt. Ha választania kell a walesi self-made-man Lloyd George és a nagybirtokos Henry Chaplin között, aki nemigen szokta agyát fárasztó gondolkodással gyötörni; az átlag angol habozás nélkül az utóbbi típus javára fog dönteni. A munkásember nemigen tiszteli gazdáját, annál jobban csodálja azonban a főurat, aki vagyonából él. A munkaadó viszont egyénileg kedvelheti egy-egy alkalmazottját, de tömegben képtelenek tartja őket államvezetésre. A szabadkereskedelem iránti csodálatán felül minden veleszületett ösztöne arra készteti, hogy csodálattal tekintsen fel arra az osztályra, mely a múlt hagyományait s a nagy vagyon dicsfényét sugározza. A gentleman mindig tisztában volt azzal hogy hatalma nagymértékben függvénye a virágzó üzleti életnek, ezzel való kapcsolata tehát mindig kölcsönös volt. A leggazdagabb kereskedő-

családokkal való összeházasodás a kereskedő réteget is meggyőzte arról, hogy a gentleman életforma virágzása egyben önmagának is legjobb védőpajzsa. És a gentlemannek a hatalomhoz való szívós ragaszkodása kifejllesztette benne annak ösztönös megérzését, hogy mikor kell megalkudnia és engedményeket tennie. Bármily gyakran szegült is szembe más társadalmi osztályok kívánságaival, oly mértékben sohasem hívta ki azokat, hogy ezzel saját biztonságát veszélyeztesse. Egyeztető tehetsége és társadalmi beolvasztó ereje által megadatott a gentlemannek, hogy kétszáz esztendőn át az angol sors irányítója legyen.

2.

Hogy miképpen tarthatta meg vezetőszerepét, annak okai eléggé egyszerűek. Az ipari forradalom után egy évszázadig Anglia világkereskedelmi hegemoniája megingathatatlan volt. Ez az állapot lényegében, negatív: nem volt szükség sem komoly gazdasági, sem komoly nemzetközi problémák megoldására. Az arisztokrácia és a középosztály jóléte biztos és megalapozott volt és eltekintve a chartista mozgalom rövid közjátékától, a magántulajdon joga nem vált komolyan soha kétségessé. Anglia jóléte lehetővé tette a gentleman-kormányzat fényűzését. Nem volt szükség, legalábbis a politikában, előrelátó állásfoglalásra; és a szóbakerülő legfőbb problémák megoldása sem kívánt agyafúrt vagy szakszerű hozzáértést. Közműveltségi színvonal, mely biztosítja legalább a munkavezetők s esküdtek írni-olvasnitudását; közegészségügy, mely eléggé magas fokon áll ahhoz, hogy kolera és tífusz visszatérését megakadályozza; ügyesen reklámozott jótékonyág, mely segíteni kíván a valóban reászoruló munkanélkülieken: íme, ezen az alapon érezhette joggal minden angol, hogy sorsa jó kezekben van. Közgazdászok bebizonyították, hogy a dolgozó osztályok vérmesebb reményeit úgysis lehetetlen teljesíteni; a kapitalistáknak viszont megvolt az az elégtételük, hogy az ő mértéktartásuknak volt

köszönhető az a nagy jólét, mely méltán számított a világsodák közé.

Ebben a korszakban az emberi művelődés valóban a gentleman kézjegyét viseli magán. Angliában senki sem vonta kétségbe vezetőszerephez való jogát; és mivel az idegen piacokon is Anglia uralkodott, más országok jómódú osztályai is a gentleman magatartásához igyekeztek idomulni. Elegáns ember csak angol szövetet hordhatott; és az angol anyagok jó minősége és tartóssága vitán felül biztosította versenyképességüket. A gentleman térhódítása határtalan volt. Ő hitette el, hogy jó dolog a Rivierára, Svájcba és Egyiptomba utazni. Az angol tárlatokról indult nem egy hatalmas amerikai művész-siker. A teniszrel és a golfjátékkal megőriztette a világot; feltalálta a weekendet. Megmutatta, hogy az üzleti vállalkozás nem egészen tiszta oldalait miképpen lehet elleplezni azáltal, hogy pártfogásunkba vesszük az igen költséges szépművészeteket. Ama régi tételnek, hogy a féltudás veszélyes dolog, kitalálta ellentételét (amit legalábbis Angliában el is fogadtak): hogy tudniillik a túl nagy tudás szükségtelen és minden esetben a megőrülésbe visz. Wimbledon és St. Andrews-t nemzetközi búcsújáróhelyekké avatta; és a világ előkelő dámái úgy zarándokoltak a St. James-i és ascotti lóversenyekre, mint a mohamedánok Mekkába. Kétségtelen, hogy – legalábbis a világháború kitöréséig – a gentlemannek sikerült elhitetnie a világgal, hogy az emberiség fejlődésének ő a csúcspontja.

Természetesen mindig akadtak, akik kételkedtek e feltevés helyességében, de ezek túl kevesen voltak, semhogy számíthattak volna. Elég elolvasnunk Page-nek, a nagykövetnek leveleit, hogy lássuk: miképp eshet egy kiváló amerikai, még felnőtt fővel is, a gentleman magatartás bűvkörébe. Igaz, hogy aki csak egyszer is találkozott Balfour lorddal, kénytelen elismerni ennek az embertípusnak művészi remekbeszabott voltát. Sokan joggal ütköztek meg Curzon lord dölyfös fölényességén, de végre is senki nem tagadhatta, hogy ez a fejedelmi magatartás

kétségkívül uralkodásra termett. És akik ebben kételkedtek, azok – hiába – nagyrészt a siker hajótöröttjei voltak: száműzött tudósok, mint például Marx, vagy gyomorbeteg próféták, mint Carlyle, vagy nyomortól sújtott és szigorú ábrázatú néplázítók, mint Philip Snowden, avagy költői lelkületű mesteremberek, mint William Morris. Ki figyelt volna Amerikában Debs vagy Henry Demarest Lloyd szavaira, mikor a gazdasági fellendülés aranykora delelőpontjához közeledett?

Valóban, a világháború előtt kevés jele volt annak, hogy az angolok kétségbe vonták volna a gentleman vezetőszerre való hivatottságát. Itt-ott felütötte a fejét némi nyugtalanság, de általánosságban a tömegek biztosságérzete csakugyan oly nagy volt, hogy még egy oly pontos megfigyelő is, mint Lowell elnök, joggal jelenthette: az angol Labour Party mindvégig meg fog maradni a liberalizmus egyik mellékhatásának. Az angol gentleman tette Angliát azzá, ami. Nem csupán a waterlooi ütközet sora dőlt el Eton sportpályáin. A benne megtestesülő hagyományok mentették meg Angliát az amerikai materializmustól. Ők akadályozták meg, hogy Anglia az iparosodó Németország sorsát kövesse és úgazdag iparmagnások nemzetévé válják. Az angol nagyvonalúság megengedte a legmesszebbmenő véleménykülönbségeket. Az angliai szociális kísérletek, megmutatták a nemzet uralkodó eszméinek csodálatraméltó rugalmasságát. A világháború nemcsak azt mutatta meg, hogy a gentleman tud meghalni is, ha kell; túl ezen, a gazdasági válságban megmutatózó hitelképessége azt is bebizonyította, hogy a gentleman a polgári

gazdálkodás java alapelveit is elsajátította. Matthew Arnoldnak az a követelése, hogy Anglia úriemberi hagyományait a társadalmi egyenlőség némi térnyerése törje át, nagymértékben fölöslegesnek bizonyult az 1918-as győzelem következtében, legalábbis a gentleman felfogása szerint.

3.

Ám mindennek ellenére nagy bizonyossággal megjósolhatjuk, hogy Anglia XIX. századi történetek historikusa sokat fog foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy a gentleman életforma veszélyeit megmagyarázza. Mert Anglia jelen nehézségei nem kis részben a gentlemanvezetés egyenes következményei. Ő volt az utánczás mintája, a követendő példakép. Az Ő szokásai, az ő ízlése, az ő életmódja határozta meg minden angol magatartását, kivéve egy maroknyi lázadót. Életfilozófiája, általánosságban megfogalmazva, az volt, hogy visszautasította az elvszerű gondolkodást. Nem kell elhamarkodni a dolgokat! Akkor nézz szembe a mindennapi

problémákkal, mikor azok valóban felmerülnek! Életed eszménye olyan legyen, hogy abban sem az értelem túlzó megerőltetése, sem az érzelmek illetéktelen lobogása ne jusson nagy szerephez! Kövesd született hajlamaidat és tedd föl, hogy a világ majd idomulni fog saját kívánalmaidhoz! Légy gyanakvó a gondolkodókkal szemben és kétkedéssel fogadd azokat, akik magasan szárnyalnak! Légy oly biztos önmagadban, hogy magatartásod szabályai általános érvényűnek legyenek tekinthetők! Soha ne kételkedj fensőbbeségedben mások fölött! Soha ne áruld el, hogy hevesen törekszel valaminek elérésére, nehogy az idegenek

Nem az embertípus erényeiben rejlik a probléma, hanem szerepére való alkalmasságában. Mert a mai világban nincs olyan működési terület, ahol az amatőr – bármily jószándékú legyen is – megtarthatná vezetőszerjét anélkül, hogy itt veszélyeztesse azoknak a létét, akik reá bíztak. A gentleman tulajdonságai közveszélyt jelentenek minden területen, ahol komoly tárgyi tudásra, lankadatlan erőfeszítésre, élénk fantáziára és előrelátó szervezésre van szükség.

észrevegyék félelmedet cél esetleges elvétele miatt! Vedd az életet játéknak, melyben a túlzott komolyság veszélyezteti a játékszabályokat! Soha ne törj valami után annyira, hogy annak rabszolgájává légy; máskülönben, mint Robert Owen és Bentham, mint Clarksen és Plimsoll, terhére lehetsz másoknak! Ne feledd, hogy a jó modor és a hagyományok kölcsönzik az életnek azt az emelkedett könnyedséget, ami nélkül az élet feleannyit sem érne! Légy meggyőződve róla, hogy bárminő konfliktusban a győzelemnél sokkalta fontosabbak a szabályok (melyeket lehetőleg te magad szabj meg)! Soha ne tórd, hogy kellemetlen problémák előtérbe kerüljenek! Ne feszegess kényelmetlen igazságokat, ha ebből sértődés származhat!

E magatartás történeti fejlődése világos; voltaképpen a lovagság arisztokratikus eszményének s a hatalomra jutott polgárság puritán felfogásának egybeolvadásaként jött létre. Az arisztokratikus elemek mindenesetre túlsúlyban vannak, hiszen a jómódú polgárság kezdettől fogva szoros kapcsolatban állott az arisztokráciával. És el kell itt ismernünk, hogy ez a magatartás a gyakorlatban soha nem nélkülözte a lelki nagykorúság eleganciáját. Úgy jutott uralomra, hogy nem nagyon keltette fel az elnyomottság érzését. Az uralma alá kerültek behódolását különösebb erőfeszítés nélkül el tudta érni Ez a magatartás nyájas és lekötelező volt és volt benne valami agyafúrt nagyvilági életbölcsség, amit lehetetlen meg nem csodálnunk. És ami talán jellemének legnagyobb vonása: az angol gentleman mindig megtartja a szavát. Kevesebb bürokráciával tud kormányozni, mint bármely más általam ismert embertípus. Kereskedelmi vagy nemzetközi vitákat éppoly finom pártatlansággal tud elsimítani, mint ahogy a krikettmeccsen bíraskodik. Ha egyszer nyert (mint a nagy sztrájk és a világháború is megmutatta) nehezebbre esik továbbra is haragot tartani. Nem nézi jó szívvel, hogy a gyengék és védtelenek feleslegesen menjenek fejfel a falnak.

De nem az embertípus erényeiben rejlik a probléma, hanem szerepére való alkalmassá-

gában; és ez a pont az, ahol súlyos nehézségek kezdenek felmerülni. Mert a mai világban nincs olyan működési terület, ahol az amatőr – bármily jószándékú legyen is – megtarthatná vezetőszerepét anélkül, hogy itt veszélyeztesse azoknak a létét, akik reá bízottak. A gentleman tulajdonságai közveszélyt jelentenek minden területen, ahol komoly tárgyi tudásra, lankadatlan erőfeszítésre, élénk fantáziára és előrelátó szervezésre van szükség. Hogyan kormányozhatja az angol gentleman Indiát, ha abból a feltevésből indul ki, hogy az indusok mindörökké alsóbbrendű lények nálánál? Hogyan mérhette volna fel Oroszország erejét 1914-ben, ha akkori nagykövete, Sir George Buchanan, még csak nem is gondolt arra, hogy megtanulja a népnek a nyelvét, melyhez követnek küldték ki? Hogyan tudná megakadályozni a Labour Party előretörését, ha Anglia továbbra is – mint Disraeli mondotta – két országból áll: a gazdagok és szegények Angliájából s ezek egyike sem ismeri valójában a másik életét? Hogy adhat az arisztokrácia továbbra is jó katonákat, ha a tisztok élete valamely dicső múltú ezrednél nem szakszerű kiképzésben, hanem jobbra hagyományos társadalmi formások teljesítése közepette telik el?

A probléma illusztrálására számtalan példát hozhatnánk fel. E helyen, úgy vélem, elégséges annak következményeit nyomon követnünk, három, egymástól teljesen különböző területen. Ezek közül talán legfontosabb az ipar s egyben legszembezőköbb is. Igen jellemző, hogy az angol ipar hegemoniája éppen akkor vált veszélyeztetetté, mikor arisztokrácia és középosztály szövetkezése az angol életen belül végbe ment. Az angol vállalkozók főhibái sajátos módon azonosak a gentleman alakjában talált hibákkal, Nem veszi eléggé tekintetbe a fogyasztó igényeit: ne azt vegye meg, amire szüksége van, hanem amit el akarunk adni neki. Nem veszi eléggé figyelembe a szakma technikai fejlődését sem, az elméleti szakember kevésbé fontos az iparban, mint a gyakorlat embere. Az angol vállalkozó nem

hiszi él, hogy napjainknak tömegcikké gyártására van szüksége, amint a gentleman is inkább lemond jövedelméről, sem hogy egyedülálló jellegét elveszítse. Szenvedélyesen csüng az üzleti és gyártási titoktartás túlzásain, amint a gentleman is a maga külön életét éti a maga külön módján, kívülálló tanácsa, vagy beavatkozása nélkül. Javíthatatlan és elburjándzott nepotizmus az állások betöltése terén, aminthogy a gentleman is előnyben részesíti rokonait, nem túl sokat törődve azzal, hogy alkalmasak-e a velük betöltendő állásra. Ez a magatartás vezet későbbi következményképp a tehetség háttérbe szorulásához, hogy ennek helyébe lépjen egy misztikus valami, amit „jellemnek” hívnak, ami persze a gentleman számára nem más, mint azon tulajdonságok hagyományos összessége, melyekkel jómaga is rendelkezik. Az angol üzletember nem hajlandó teljesen belemerülni üzleti tevékenységébe; így a szombat délutáni munkaszünet egy péntektől hétfőig tartó vakációvá növekszik, melynek szükséges velejárója még a mindennapos golf, karácsonykor két hét Nizzában és e mellett oly észrevehetően költséges életmód, mely kivívja az annyira sóvárgott társadalmi elismerést; s az üzletember így jut arra a gondolatra, hogy felvéve a gentleman szokásait a társadalom szemében megszabadulhat az üzlet szennyjétől. Ha vállalata részvénytársasággá alakul át, meghív néhány elszegényedett arisztokratát az igazgatóságba és ezzel oldalbejáratot talál az előkelő társaságba. S ha még jobban megtollasodik, elküldheti fiát valamely neves Public Schoolba, ahol minden valószínűség szerint elsajátíthatja azt a lelki habitust, melyet a született gentleman örökségképpen hozott magával.

Másodszor: vizsgáljuk meg Anglia két hagyományos politikai pártjának történetét. A múlt század kilencvenes éveitől kezdve egyre kevésbé tudott a két párt olyan programot adni, mely a dolgozó osztályokat vonzotta volna, sem arra nem volt képes, hogy a proletárok vezetői közül olyan férfiakat válogasson ki, akik a maguk

osztályát a parlamentben, vagy a kormányban képviselték volna. A városi munkásság szavazati jogának 1867-ben történt életbelépése és a világháború vége között eltelt időben sem a liberálisok, sem a konzervatívok körében nem akadt még hús képviselő sem, aki a Parlamentben a munkásosztály érdekeit védte volna; ma sem akad. John Burns volt az egyetlen munkásember, aki valaha is részt vett egy olyan kabinetben, mely összetételében nem kimondottan munkáspárti volt. A gentleman illetően merevségének oka egyszerű: a fantázia hiánya; a mai munkapárti idősebb vezetők közül sokan a két történelmi párt valamelyikében kezdték pályafutásukat, de később be kellett látniuk, hogy egyik párt vezetőségében sincs komoly hely munkásosztályból származó és ennek megfelelően gondolkodó politikusok számára. Mert nem kétséges, hogy bár a gentleman hajlandó hatalmának külső köreit kitágítani, ennek legbelső fellegvárába csupán barátai számára nyit utat. Sem a liberálisok, sem a konzervatívok nem voltak képesek elfogadhatóan meghatározni, hogy mi a szakszervezetek helyzete az államban. Egyik párt sem tudta – mint ezt Lord Haldane nem minden büntudat nélkül bevallotta – felmérni a nemzeti köznevelés igazi fontosságát. Soha nem gondoltak komolyan sem a hadsereg, sem haditengerészet demokratizálására; a tisztikarba való bejutás gondosan fenn volt tartva azok számára, akik elég szerencsések voltak szüleik megválasztásában. Ugyanígy – egészen a háború végéig – a diplomáciai szolgálat sem volt egyéb, mint »külső jótékonyági intézmény» a brit arisztokrácia felsegélyezésére, mint ezt John Bright találóan megjegyezte. Hasonlóképpen a legfőbb jogi és egyházi méltóságok is szigorúan csak a felsőbb középosztály és arisztokrácia előtt állottak nyitva. Még a munkapárti kormány is nehézségekkel küzd, mikor e fizetés nélküli magas méltóságokra munkásosztályból származó tisztviselőket próbál kinevezni.

A gentleman politikai kudarcának az oka egy szóban összefoglalva az, hogy nincs elég fantáziája annak belátására, hogy a

demokrácia kikerülhetetlenül elvezet a társadalmi egyenlőség követelményéhez. Ez az, amit a gentleman nem tud elhinni; az ő szemében már az 1924-ben kormányzó munkapárti kabinet is a természet törvényeivel ellenkező felfordulásnak tűnt fel. Amint soha nem tudta elképzelni, hogy barna- vagy sárgabőrű emberek nehezményezzék a fehér ember uralmát, ugyanúgy azt sem tudta belátni, hogy a szegénységből bizonyos igények születhetnek. Minden időkből a gazdagok és jó családból valók uralkodtak egymással szoros szövetségben. A gentleman számára elfogadhatatlan és indokolatlan volt, hogy MacDonald-vagy Henderson-féle férfiaknak egyenlő joguk legyen az állam vezetésében. Miként Churchill, ők sem tartották a munkapártot kormányzásra alkalmasnak. Az élet küzdőterén a gentleman volt a győztes és a küzdelem játékszabályai szerint a zsákmány a győztest illeti.

Mindennek döntő hatása volt az angol politikára. A gentleman hiányos fantáziája és csekély szociális érzéke ellene hangolta a birodalom egyik legnagyobb súlyú osztályát. Még ma sem tudja, miért: szerinte a munkásságot valószínűleg gonosz agitátorok vezetik félre, akiket bizonyára Oroszországból irányítanak. A gentleman a maga kényelmében és biztonságában úgy érzi, hogy a dolgozókat meggondolatlan törvényhozók izgatják engedtlenségre uraik ellen. Azt hiszi, hogy az emberek ma már túl sokat járnak iskolába és alattvalói engedelmességüket a társadalmi helyzetüknél magasabb nevelés rongja meg. Fantázia híján nem tud eljutni annak reális belátásához, hogy új világ keletkezett melyhez önmagának és intézményeinek egyaránt alkalmazkodnia kell és hogy minden kiváltságot, melyet eddig önkényesen élvezett, ezentúl csak akkor bírhat, ha

bebizonyítja annak közvetlen fontosságát a társadalom jóléte számára. Képtelen megérteni, hogy az alsóbb rétegek felfelé törése olyan jelenség, amit tudomásul kell vennie. Szíve a régi világhoz húzza s mivel a nagy tömegek tényleges életmódjáról sejtelve sincs, képtelen alkalmazkodni az új világhoz. A gentleman éppoly tanácstalanul áll a modern demokrácia előtt, mint egykor Pilátus nézett szembe a kereszténységgel.

Hatásának - végül - van egy egészen sajátos következménye is Angliában. Az

angol nép, mint Bagehot mondatta, természeténél fogva tekintélytisztelő; ezzel, úgy hiszem, azt akarja mondani, hogy felismeri és elismeri a nálánál kiválóbbakat. Ezért a gentleman-kormányzás egyik következménye az lett, hogy az átlagos angolban egy sajátos alázatosság fejlődött ki, aminek egészen bonyolult kihatásai vannak. Kihat magára a Labour Party-ra is: a párt sok tagja azt hiszi, ezért nyerte meg a társadalmi igazságosságért folyó

csatát, mert gyakorta ebédelt előkelő családok asztalánál. Ezek szemében egy Sir Oswald Mosley csatlakozása a párthoz sokkal jelentősebb esemény, mint Bernard Shaw, vagy H. G. Wells szocializmusa. Ezek azt hiszik, hogyha egy gentleman soraikba áll, pusztán ezzel már vezető tisztségre jogosult. E párteberek minden igyekezetükkel azon vannak, hogy gentlemanek módján cselekedjenek és gondolkodjanak. Ragaszkodnak az udvariasság külsőségeihez, csak arisztokratákkal töltenek be olyan állásokat, melyeket a tradíció szerint arisztokraták szoktak elfoglalni. Vagyis röviden: egy olyan nép, melyet sokáig a gentleman kormányzott sokkalta gyámoltalanabb saját lényegének megvalósításában, mint más népek, melyek

És nem is egészen bizonyos, hogy az az embertípus, mely a gentleman helyébe lép, jobban meg fogja érdemelni csodálatunkat. Az új renaissance-kalandorok, mint Mussolini, vagy a politikai gondolkodás új jezsuitái és más plutokraták, akikről Barron Diary-ja oly találó képet fest: bizonyosak lehetünk-e abban, hogy a változás valami jobba hozott?

hozzászoktak önhatalmuk gyakorlásához. Ezért van sokkal kevesebb szervilizmus Franciaországban és Amerikában, mint Angliában. Ezért oly büszke a kiváló angol író arra, ha poéta laureatusszá választják és ha elnyeri előkelő családok társadalmi elismerését. Ezért szedeti a *Times* szerkesztője egy herceg bármily balgatatag levelét is nagybetűkkel és szedeti petittel a szakszervezeti kongresszus titkárnak levelét, legyen az bármily nagyfontosságú is. Innen van az, hogy a királyi család legtávolabbi tagjának születése, házassága vagy elhalálása is örömbé vagy gyászba borít minden angol otthont, s egy oly előkelő személyiségnek a nagykorúsága, mint aminő a norfolki herceg, úgyszólván nemzeti ünnep és méltó vezércikktémája a lapoknak, annak ellenére, hogy az illető úr jelleméről és képességeiről senki nem tud semmit.

Külföldi megfigyelők, mint például Dibelius is, szigorúan bíralták ezt az angol sznobizmust, s úgy értelmezték, hogy az angoloknak nincs érzékük a demokrácia iránt. Ez azonban túlságosan felületes vélekedés. Az angol sznobizmus nem más, mint kollektív kisebbségi érzés. Egyenes következménye annak a nevelési rendszernek, mely több mint kétszáz esztendő óta tanítja azt a tételt, hogy csupán a gentleman alkalmas a vezetésre. Jómódban, modorban és érvényesülési lehetőségekben oly nagy volt a különbség vezetettek és vezetők között, hogy a nagy többség előtt ez áthidalhatatlan szakadéknak látszott. S az a mód, ahogy e helyzetért a tömeg kárpótolni próbálta magát – rideg individualizmusban, nyers örömeiben, szűk és kényelmetlen otthonában –, nem tudta kifejleszteni sem a lelki hajlékonyságot, sem azt a könnyed szkepticizmust, mely felbátorítja az embert a kérdésre, ha nem ért valamit. A nép látóköre korlátolt lett, mert korlátoltak voltak életlehetőségei. Mint a legtöbb fogoly, lassan hozzászokott láncaihoz s midőn felszabadították, zavarba jött s úgy viselkedett, mintha még mindig láncokat viselne.

Valóban a gentleman Anglia nemzeti veszélyévé lett. mert ma már nem több, mint költséges, bár mutatós járuléka egy olyan civilizációnak, melyben többé nem képes hasznos szerepet betölteni. Soha nem használta fantáziáját, a mi problémáink megoldásához pedig mindenekelőtt jó fantáziájú vezetőkre van szükségünk. Gondolkodását soha nem szoktatta módszeres elemző munkához, pedig ma már csupán a tudományos megalapozottság biztosíthat tekintélyt az államvezetőknek. Annyi szórakozásban volt része, olyan fényűzően élt, hogy ma már alkalmasabb az élet élvezésére, de nem annak irányítására. Túlságosan individualistává lett, semhogy a szervezésben örömet lelje és sokkal magabizóbb, semhogy mások ötletei iránt fogékony legyen. Mivel hatalomra született, nem tudja, hogyan kell megosztani; örökölvén az elvitathatatlan vezetőszeretet, nem tud úgy cselekedni, hogy annak megtartását igazolja. Mindenekelőtt való kiválósága oly soká volt megtámadhatatlan, hogy ma már meglepődik és elkeseredik, ha vetélytársakra akad. Amilyen magabiztos volt eddig, annyira megbénítják a mostani bizonytalan körülmények. Annyira hozzászokott a parancsoláshoz, hogy természetellenesnek tartja, ha ma engedelmességre szólítják fel. Megszokott kedves útmutatói eltűnőben vannak, és úgy gondolkodik és cselekszik, mint tengerész az ismeretlen tengeren. Felsőbbségének varázsa eltűnt, mivel az általa megtestesített élet-eszmény többé már azok körében sem kelt egyetemes tiszteletet, akiknek eddig dédelgetett kedvence volt. Elvesztette önbecsülésének éltető alapját, mert nincs többé sem követendő célja, sem szükségképi benső meggyőződése.

4.

Ám a gentleman tovatűnését senki sem nézheti, úgy hisszük, halvány sajnálkozás nélkül. Saját korának virágzása idején jobban tudott uralkodni, mint bármely szóhajóhető vetélytársa. Legalábbis, ami engem illet, szívesebben éltem volna Shaftesbury Lord,

semmint Cobden vezetése alatt. Volt valami festői szépség a gentleman nehézfűjségben és önelégültsége nem nélkülözte a monumentalitást. Ha összehasonlítjuk az ancien régime elegáns szélhámosaival, vagy a német arisztokráciából jött rideg hivatalnokokkal, az angol gentleman ragyogóan kerül ki az összehasonlításból. Gyakran volt képes nemes gesztusokra, sokszor volt türelmes, s alakja körül valaminő könnyed valószínűség lebegett, amit lehetetlen volt meg nem csodálni. Néha olyan géniuszokat adott a világnak, mint Byron és Henry Cavendish és olyan politikai tehetségeket, mint Russel Lord és Harrington; nagy képtárakat alapított és megalkotta a British Museumot. Alakja fényűzést jelentett, s nagyobb tömegben nyomasztó és unalmas volt. De minden hibái ellenére mellette állott saját humorának mentőangyala.

És nem is egészen bizonyos, hogy az az embertípus, mely a gentleman helyébe lép, jobban meg fogja érdemelni csodálatunkat. Az új renaissance-kalendorok, mint Mussolini, vagy a politikai gondolkodás új-jezsuitái

és más plutokraták, akikről Barron *Diary*-ja oly találó képet fest: bizonyosak lehetünk-e abban, hogy a változás valami jobba hozott? A jövő vezető államférfia minden valószínűség szerint a gátlásnélküli, egyetlen eszmétől megszállott ember lesz, akinek kormányzása abban áll, hogy utat tör magának saját célja felé. Nem marad ideje az őszinteséghez. Az előzékenységet gyöngeségnek tartja és a véleménykülönbséget bűnnek. Irtózik a magától különböző kultúráktól és szabadságon csupán a bilincseknek egy keményebb fajtáját érti. Ahol mi békét akarnánk, erőnk összeszedésére kényszerít. A hiú álmok muzsikája helyett óriási gépek szüntelen zakatolását ígéri. Az erdő fensége az ő szemében csupán kitermelendő gerendák tömege, s a vízesés zúgása mindössze elektromos energiaforrás. A gentleman ostorral kormányzott bennünket. Résen kell lennünk, nehogy új uraink skorpiókkal kényszerítsenek bennünket munkára.

Fordította: MÁTRAI László

JEGYZETEK

¹ A cikk magyar fordításának eredetei megjelenési helye: Harold J. LASKI: *A gentleman alkonya*, Budapest: Egyetemi Nyomda, 1946.